

ما احکام را به دو دسته تقسیم می‌کنیم: یکی احکامی که حامل مستقیم عدالت هستند و یکی احکامی که نفس محتوای حکم ناظر بر عدالت نیست. در این حوزه که به عدالت مربوط نیست، طبیعی و مقدور است که انسان، جامعه و حکومت به دلیل مصلحت‌سنجی حکمی را معطل کند.

عدالت را بگیرد و بزرگ‌ترین مصلحت‌سنجی خود عدالت است. در واقع از آنجا که عدالت تحقق‌بخش آن کمالات است و نظم را در جامعه رعایت می‌کند، بهترین مصلحت این است که ما عدالت را رعایت کنیم، وگرنه کلام امام علی (ع) یا نگاه دین بی‌معنی می‌شود.

عدالت نسبی، مصلحت است

یک نگاه دیگر نیز این است که گاهی از اوقات ایجاد عدالت به صورت قاطع و صددرصد در جامعه، یک تحمل و ظرفیت اجتماعی می‌خواهد. با این تفسیر آیا مثلاً ما می‌توانیم ده درصد مصلحت‌سنجی کنیم یا خیر؟ آیا مصلحت‌سنجی در اینجا یک رویکرد تدرّجی به اجرای عدالت صددرصدی است، نه به معنای جواز ظلم، بلکه به معنای اینکه متناسب با ظرفیت‌های اجتماعی درجه‌ای از عدالت را محقق کنیم؟ باید دانشمندان در این باره بحث کنند، ولی هرچه باشد، باید هشدار در صد بر عدالت و مُرّ آن تمرکز کنیم و بیست درصد باقی‌مانده را نه به معنای دست کشیدن از عدالت، بلکه به معنای ایجاد زمینه و فضا برای رعایت عدالت صددرصدی بدانیم. به هر ترتیب، عدالت یک مُز دارد که ممکن است ظرفیت‌پذیرش کامل آن در جامعه وجود نداشته باشد. این را باید متخصصان بیابند و بررسی کنند که با توجه به اینکه عدالت صددرصدی سخت است و اجرای آن ممکن است فراتر از طاقت و تحمل باشد، آیا ما می‌توانیم یک عدالت تدرّجی را در کنار تمرکز بر عدالت داشته باشیم یا خیر؟ این مسئله باید بررسی شود. امام علی (ع) نیز که عدالت صددرصدی داشت در کنارش نیز می‌گوید که «قَدْ اسْتَوَتْ قَدَمَايَ مِنْ هَذِهِ الْمَدَاحِضِ لَعَيَّرْتُ أَشْيَاءَ»، یعنی اگر قدم‌های من از این لغزشگاه‌ها استواری یابد و از این وضعیت خارج شوم، خیلی کارها می‌کنم و دست به تغییرات خواهم زد؛ بنابراین خود حضرت هم می‌فرمایند که بعضی از امور قابل‌انجام نیست؛ چون در اوضاع لغزنده هستیم، و باید این را به وضعیت بعدی موکول کنیم. فارغ از اینکه این بخش‌ها درباره عدالت یا غیرعدالت بوده است، این قابل‌انکار نیست که حضرت عدالت تدرّجی را می‌فرموده‌اند. ممکن است کسی بگوید که نگاه حضرت به یک تغییرات کلان اجتماعی و ایجاد نهادهای اجتماعی و وضعیت‌های دیگر اجتماعی بوده است و ارتباطی به عدالت نداشته است که این را نیز باید محل بحث قرار داد.

جمع‌بندی

بنابراین با این دسته‌بندی که عرض کردم در خصوص رابطه مصلحت و عدالت که امروزه نیز در فضای اجتماعی به شدت مورد توجه قرار گرفته است سؤال می‌شود که آیا می‌توان مصلحت را برای عدالت کنار گذاشت یا خیر؟ برای پاسخ به این سؤال